

‘‘Wstępow do obliczeniowej biologii molekularnej’’
(J. Tiuryn, wykład nr.10, 29 grudnia 2005)

Spis treści

6 Ewolucja sekwencji DNA	71
6.1 Model Jukesa i Cantora (1969)	71
6.2 Model Kimury (1980)	73

6 Ewolucja sekwencji DNA

Przedstawimy dwa teoretyczne modele dynamiki substytucji nukleotydów w sekwencjach DNA.

6.1 Model Jukesa i Cantora (1969)

Jest to najprostszy model. Zakładamy, że każdy nukleotyd z równym prawdopodobieństwem α zmienia się w jeden z trzech pozostałych nukleotydów. Zatem nukleotyd ten pozostaje niezmienny z prawdopodobieństwem $1 - 3\alpha$. Niech $p_A(t)$ oznacza prawdopodobieństwo, że w chwili t obserwujemy nukleotyd A ($t = 0, 1, 2, \dots$). Ta definicja wymaga podania czy w chwili początkowej $t_0 = 0$ nukleotyd A był obserwowany. Przyjmijmy narazie, że $p_A(0) = 1$. Otrzymujemy następujące rekurencyjne równanie:

$$p_A(t + 1) = (1 - 3\alpha)p_A(t) + \alpha(1 - p_A(t)).$$

Zatem zmiana prawdopodobieństwa przy przejściu od t do $t + 1$ wynosi

$$p_A(t + 1) - p_A(t) = -4\alpha p_A(t) + \alpha.$$

Przechodząc w powyższym równaniu do czasu ciągłego przyjmujemy, że dla małej chwili czasowej Δt zmiana prawdopodobieństwa przy przejściu od t do $t + \Delta t$ zależy proporcjonalnie od długości przyrostu czasu (czyli od Δt):

$$p_A(t + \Delta t) - p_A(t) = \Delta t \cdot [-4\alpha p_A(t) + \alpha] + o(\Delta t),$$

gdzie $o(\Delta t)$ jest wielkością, która asymptotycznie jest rzędu mniejszego niż Δt , tzn. $\lim_{\Delta t \rightarrow 0} o(\Delta t)/\Delta t = 0$.

Dzieląc obie strony przez Δt i przechodząc z Δt do zera otrzymujemy następujące równanie różniczkowe

$$\frac{dp_A(t)}{dt} = -4\alpha p_A(t) + \alpha$$

z warunkiem początkowym $p_A(0) = 1$.

Jest to równanie różniczkowe postaci

$$\frac{dx(t)}{dt} = a \cdot x(t) + b \quad (a \neq 0)$$

z warunkiem początkowym $x(t_0) = x_0$. Takie równanie ma dokładnie jedno rozwiązanie wyrażające się wzorem

$$x(t) = -\frac{b}{a} + \left(x_0 + \frac{b}{a}\right)e^{a(t-t_0)}.$$

Podstawiając odpowiednie wartości dostajemy rozwiązanie naszego równania:

$$p_A(t) = \frac{1}{4} + \frac{3}{4} \cdot e^{-4\alpha t}.$$

Zauważmy, że wybierając warunek początkowy $p_A(0) = 0$ dostajemy rozwiązanie

$$p_A(t) = \frac{1}{4} - \frac{1}{4} \cdot e^{-4\alpha t}.$$

Warunek $p_A(0) = 0$ oznacza, że w chwili początkowej był nukleotyd G , C lub T . Tak więc takie samo równanie dostaniemy, gdy początkowo był G , jak i gdy początkowo był C lub też T . Zauważmy również, że takie same równania dostaniemy, gdy w powyższych wzorach zastąpimy A przez jakąkolwiek literę G, C, T .

Wprowadzając zapis $p_{ij}(t)$ na prawdopodobieństwo tego, że w chwili t obserwujemy nukleotyd j , przy założeniu że w chwili 0 obserwowany był i , otrzymujemy następujące równania.

$$p_{ij}(t) = \begin{cases} \frac{1}{4} + \frac{3}{4} \cdot e^{-4\alpha t} & \text{dla } i = j \\ \frac{1}{4} - \frac{1}{4} \cdot e^{-4\alpha t} & \text{dla } i \neq j \end{cases}$$

Mamy oczywiście, dla dowolnych i oraz t ,

$$\sum_{j \in \{A, G, C, T\}} p_{ij}(t) = 1$$

Zauważmy również, że

$$\lim_{t \rightarrow \infty} p_{ij}(t) = \frac{1}{4}.$$

Zatem w stanie równowagi otrzymujemy jednostajny rozkład prawdopodobieństwa na zbiorze nukleotydów.

6.2 Model Kimury (1980)

Ze względu na rodzaj zasad nukleotydy dzielą się na dwie grupy: *puryny* (A, G ; są to związki dwupierścieniowe) oraz *pirymidyny* (C, T ; związki jednopierścieniowe). Mamy wówczas dwa rodzaje podstawień: *tranzycje* (przeprowadzają puryny na puryny oraz pirymidyny na pirymidyny), oraz *transwersje* (przeprowadzają puryny na pirymidyny oraz pirymidyny na puryny). Swierdzono, że tranzycje występują częściej niż transwersje. Niech α będzie prawdopodobieństwem zmiany nukleotydu X na Y , gdzie $X \neq Y$ są jednocześnie purynami lub pirymidynami. Podobnie niech β będzie prawdopodobieństwem przeprowadzenia puryny na pirymidynę lub na odwrót. Z powyższej uwagi wynika, że możemy przyjąć iż $\alpha > \beta$.

Mamy następujące równania rekurencyjne

$$\begin{aligned} p_A(t+1) &= (1 - \alpha - 2\beta)p_A(t) + \beta p_T(t) + \beta p_C(t) + \alpha p_G(t), \\ p_T(t+1) &= \beta p_A(t) + (1 - \alpha - 2\beta)p_T(t) + \alpha p_C(t) + \beta p_G(t), \\ p_C(t+1) &= \beta p_A(t) + \alpha p_T(t) + (1 - \alpha - 2\beta)p_C(t) + \beta p_G(t), \\ p_G(t+1) &= \alpha p_A(t) + \beta p_T(t) + \beta p_C(t) + (1 - \alpha - 2\beta)p_G(t). \end{aligned}$$

Dodatkowo mamy warunki początkowe $p_X(0) = 1$, gdzie X jest jednym z nukleotydów $\{A, C, G, T\}$, oraz $p_Y(0) = 0$, dla $Y \neq X$.

Równania te prowadzą, podobnie jak wcześniej, do układu równań różniczkowych. Podobnie jak wcześniej przyjmijmy oznaczenie $p_{ij}(t)$ na prawdopodobieństwo tego, że nukleotyd j był obserwowany w chwili t przy założeniu, że i był obserwowany w chwili 0. Ze względu na symetrię modelu mamy tylko trzy klasy rozwiązań:

$$\begin{aligned} p_{ident}(t) &= p_{ii}(t), & \text{gdzie } i \in \{A, C, G, T\} \\ p_{tranzycja}(t) &= p_{ij}(t), & \text{gdzie } i \rightarrow j \text{ jest tranzycją} \\ p_{transwersja}(t) &= p_{ij}(t), & \text{gdzie } i \rightarrow j \text{ jest transwersją.} \end{aligned}$$

Można pokazać, że rozwiązania te przyjmują następującą postać:

$$\begin{aligned} p_{ident}(t) &= \frac{1}{4} + \frac{1}{4} \cdot e^{-4\beta t} + \frac{1}{2} \cdot e^{-2(\alpha+\beta)t}, \\ p_{tranzycja}(t) &= \frac{1}{4} + \frac{1}{4} \cdot e^{-4\beta t} - \frac{1}{2} \cdot e^{-2(\alpha+\beta)t}, \\ p_{transwersja}(t) &= \frac{1}{4} - \frac{1}{4} \cdot e^{-4\beta t}. \end{aligned}$$

Zauważmy, że p_{ident} jest funkcją malejącą, a $p_{transwersja}$ jest rosnącą. Natomiast $p_{tranzycja}$ nie jest monotoniczna (o ile $\alpha > \beta$). Mamy $p_{tranzycja}(0) = 0$ oraz $\lim_{t \rightarrow \infty} p_{tranzycja}(t) = 1/4$. Ponadto dla $\alpha > \beta$, $p_{tranzycja}(t) > 1/4$, o ile $t > \ln 2 / (\alpha - \beta)$.

Oczywiście, podobnie jak w modelu Jukes-Cantora, w granicy (w stanie równowagi) otrzymujemy rozkład jednostajny na zbiorze nukleotydów.